ÎNTRE CERTITUDINI ŞI CONFUZII. DIN NOU DESPRE RĂSCOALA LUI HOREA

Remus Câmpeanu

Puţine au fost în istoria României evenimentele cărora scrisul istoric le-a acordat atâta atenţie ca şi răscoalei lui Horea. Impresionanta mişcare a constituit subiectul a sute sau poate a mii de studii şi articole, la care se adaugă câteva importante monografii, colecţii de documente şi lucrări de specialitate[1]. Volumul enorm al publicaţiilor consacrate răscoalei a generat, bineînţeles, o largă paletă a valorilor cercetărilor legate de această tematică. Istorici, politicieni, oameni de cultură şi-au încredinţat tiparului opiniile lor în diferite forme, acoperind întreaga gamă a câmpului istoriografic de la simple lucrări de popularizare şi scurte consideraţii până la opere de mare profunzime şi echilibru analitic şi stilistic. Modalitatea de abordare a faptului istoric este, de asemenea, de mare varietate, nu de puţine ori atitudinea părtinitoare şi oarecum justificativă penetrând printre rândurile unor lucrări care s-ar fi vrut, în aparenţă, obiective. Fenomenul este firesc în condiţiile în care doar la câţiva ani după desfăşurarea evenimentelor, unii istorici ai epocii formulează deja anumite sentinţe privind aprecierea mişcării, stilul acesta de analiză unilaterală care nu are în vedere complexitatea deosebită a faptului istoric, păstrându-se până spre sfârşitul secolului al XIX-lea. Indiferent însă de poziţia adoptată de cercetătorii preocupaţi de desluşirea celor petrecute, majoritatea operelor rezistă trecerii timpului, datorită faptului că au contribuit la completarea fondului documentar publicat.

S-ar părea că tot ceea ce este important – legat de răscoala lui Horea – s-a scris şi că elemente fundamentale care să schimbe total optica asupra dureroasei zvâcniri a ţăranilor români din Transilvania, nu vor mai apărea. Ideea nu este nouă, ea a fost vehiculată de mari istorici şi, fără a ne permite să o contrazicem, vom rămâne doar la aprecierea că imensul material documentar este departe de a fi epuizat în totalitate şi că publicarea lui trebuie să continue. Aceasta cu atât mai mult cu cât există încă unele confuzii legate de desfăşurarea minuţioasă a tulburărilor, aşa încât „jurnalul de zi cu zi" al răscoalei poate fi completat, faptele se pot lega mai bine unele de altele în vederea unei tratări

1. Vezi Gh. Bartoş, *Răscoala lui Horea (bibliografie analitică)*, Bucureşti, 1976 sau sintezele consacrate istoriografiei răscoalei, respectiv partea introductivă a lucrării lui David Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda (Teză de doctorat)*, Bucureşti, 1938 şi Ştefan Pascu, *Publicarea izvoarelor documentare ale răscoalei lui Horea*, în *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria A. Diplomateria*, vol. I, Bucureşti, 1982.

www.cimec.ro

închegate. Este ideea pe care şi-au însuşit-o specialiştii Institutului de Istorie din Cluj care continuă în cele două serii ,,Diplomataria" şi ,,Izvoare narative", publicarea documentelor în colaborare cu specialişti din întreaga Transilvanie, inclusiv cu specialiştii din Deva cu care, precum bine se ştie, au fost deja finalizate cele două volume privind răscoala lui Horea în comitatul Hunedoara. Şi pentru că, aşa după cum susţinea David Prodan, ,,nu ne putem aştepta la mari surprize" legate de răscoală[2], nu vom trece în revistă principalele lucrări pe această tematică, sinteze sau bibliografii consacrate istoriografiei problemei fiind lansate deja în circuitul publicaţiilor istorice.

Constatarea însă că este necesară completarea aspectului cotidian al răscoalei se dovedeşte a rămâne valabilă şi datorită documentului descoperit în arhivele statului ungar din Budapesta, aflat în fondul R 298 – Documente ardelene[3]. Simpla lecturare a acestui act, de fapt o copie maghiară a unei chemări a lui Horea, va releva faptul că desfăşurarea evenimentelor nu ne este încă în amănunţime cunoscută, obturată fiind de zvonurile şi ştirile eronate care circulau din abundenţă în epocă. Se pare că acest document nu a fost încă publicat, dar nu putem afirma aceasta cu siguranţă maximă pentru că, aşa după cum scria tot David Prodan: ,,cine ar putea pretinde că cunoaşte întreg materialul documentar" fie el publicat sau inedit. În orice caz, această chemare, în forma ei maghiară, nu apare nici în marile corpuri de documente ale răscoalei, nici în lucrările unor autori a căror analiză s-a bazat pe o mare cantitate de documente inedite, precum Teleki, Szilágyi, Papiu-Ilarian, Densuşianu, Prodan etc. şi nici în cele opt volume publicate ale Izvoarelor răscoalei lui Horea. Totodată, nu ne este cunoscut nici un studiu referitor la poruncile date de Horea care să conţină această copie maghiară a chemării lansate de el. Această poruncă a unei mobilizări ţărăneşti la Geoagiu este cu atât mai interesantă cu cât se încheie printr-o ciudată formulă protocolară specifică corespondenţelor oficiale, este ,,parafată" cu cunoscutul blazon desenat – atribuit lui Horea de către nobilime – şi este semnată cu titulatura ,,Horea-rege din Criscior, principe de Bistra". Hârtia pe care este făcută copia, grafia întrebuinţată, stilul de exprimare sunt elemente care ne determină să plasăm documentul în perioada desfăşurării evenimentelor sau într-o perioadă foarte apropiată, de altfel, data formulării poruncii fiind 2 decembrie 1784. Analizând felul în care astfel de porunci apar în istoriografia de până acum şi, comparându-le pe acestea cu documentul care constituie subiectul prezentei cercetări, vom încerca să expunem mai multe variante privind încadrarea acestui act în mersul firesc al evenimentelor istorice.

Porunca lui Horea pentru o adunare la Geoagiu este menţionată pentru prima oară în relatarea lui Ludovicus Siess, secretar al arhivarului principelui Eszterházy, care într-una din cele 14 ample relatări ale sale despre răscoală,

2. David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Bucureşti, 1984, p. 5.
3. Cota exactă: Fond R 298 - *Erdélyi iratok*, 18 csoma, 8 tétel, *Horea-aláirásu felhivás maghyar forditása.*

www.cimec.ro

trimise arhivarului Schenck la Eisenstadt, aminteşte despre interceptarea şi trimiterea la guberniu a unei patente nesemnate, probabil a lui Horea, care chema pe ţărani la Geoagiu pe data de 5 decembrie, fiind vizată populaţia din 18 sate[4].

Următoarea relatare despre astfel de porunci o va face istoricul Szilányi Ferencz în cunoscuta sa lucrare „A Hora-világ Erdélyben"[5], în care sunt publicate două exemplare ale unor scrisori în limba germană, găsite în arhiva cancelariei guberniului ardelean, care redau porunca lui Horea privind convocarea unei adunări la Geoagiu pe data de 7 noiembrie, fiind vizate aceleaşi sate ca şi în relatarea lui Siess. Scrisorile poartă date de 5 noiembrie şi se completează unele pe altele, diferenţa fiind o singură localitate care este menţionată în plus în exemplarul al doilea.

O altă variantă a poruncii lui Horea va fi depistată de Nicolae Densuşianu în arhiva comisiei Jancovici, şi anume o chemare a lui Horea scrisă cu litere chirilice, prin care se solicita prezenţa unui om din fiecare casă la Geoagiu, pe data de 11 noiembrie[6]. Densuşianu consideră că ar fi vorba de aceeaşi poruncă cu cea publicată de Szilágyi în lucrarea sa. Porunca o va reda în totalitate şi David Prodan în monumentala sa lucrare „Răscoala lui Horea", folosind tot varianta chirilică, dar de această dată, chemarea pentru adunare este făcută pentru data de 13 noiembrie, cu mici diferenţe în ceea ce priveşte localităţile vizate de Horea a fi prezente la Geoagiu[7]. În sfârşit, copia maghiară a poruncii descoperite în arhivele ungare solicita prezenţa doar a 5 sate la Geoagiu, pentru data de 6 decembrie, scrisoarea fiind redactată la 2 decembrie. Totalizând, observăm deci că adunarea de la Geoagiu apare în documente ca fiind plănuită pentru următoarelel date, în ordine : 7 noiembrie, 11 noiembrie, 13 noiembrie, 5 decembrie şi 6 decembrie.

În aparenţă, situaţia pare extrem de confuză şi greu de lămurit, cu atât mai mult cu cât, peste poruncile amintite, se suprapun şi alte chemări de mobilizare, ale lui Crişan, ale unor preoţi, lideri locali, etc. Având însă în vedere că, în afara copiei în limba maghiară a poruncii, satele care trebuiau mobilizate erau aproape aceleaşi şi că aceste porunci erau nesemnate având acelaşi stil de elaborare, putem conchide că este vorba de una şi aceeaşi chemare care a circulat prin căpitanii lui Horea, ajungând în variante deformate şi cu date incorecte la cunoştinţa oficialităţilor. Nu putem exclude nici varianta încercării de convocare a două adunări la Geoagiu, una eşuată în perioada de 7-13 noiembrie şi alta, disperată, rămasă de asemenea fără rezultat, în perioada 5-6 decembrie. Iată deci, aspecte cotidiene ale răscoalei, fără semnificaţie deosebită, dar care trebuie totuşi lămurite prin intermediul a noi documente inedite care pot apărea în cursul cercetărilor.

4. Relatarea publicată în *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria B. Izvoarele narative*, vol. I, p. 310-311.
5. Publicată la Pesta în 1871, p. 270.
6. Nicolae Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria 1784-85*, Bucureşti, 1884, p. 368
7. Documentul apare în lucrare la p. 45.

www.cimec.ro

În ceea ce privește copia maghiară, credem inedită, a poruncii lui Horea, observăm că, spre deosebire de celelalte chemări, publicate până acum, documentul în cauză se diferențiază în mare măsură. Celelalte patru porunci sau variante ale aceleași porunci care s-au publicat, urmăresc mobilizarea la Geoagiu a următoarelor sate: Homorod, Mermezeu (Mermezău), Băcâia (Băcăinți), Ardeu, Cibu, Nădăștdia, Glod (Gled), Almașul Mare, Almașul de Mijloc, Almașul Mic, Techereu (Tecărău), Poiana, Porcura (Porcurea), Voia, Balșa, Mada, Renghet, Bozeș. În copia analizată, chemarea urmărește doar mobilizarea a 5 localități: Geoagiu, Renghet, Homorod, Cibu și Băcăinți. De asemenea, așa cum am mai amintit, este prima variantă a poruncii care folosește în încheiere o formulă protocolară specifică actelor de cancelarie, fiind trimisă în numele lui Horea, căruia i se atribuie o bizară titulatură: ,,Rex ex Criscior, Principes de Bistra", chemarea fiind, totodată, întărită printr-un desen al blazonului atribuit de nobilime lui Horea, adică crucea ortodoxă cu trei brațe și inima străpunsă de o sabie, sub care se află inscripția ,,Horea-Rex Daciae".

În celelalte elemente ale sale, actul este asemănător cu poruncile care au fost deja publicate. În introducere este subliniată amenințarea ungurescă, se continuă cu necesitatea mobilizării printr-o adunare la Geoagiu, este prezentă cunoscuta amenințare cu moartea și cu incendierea bunurilor celor care vor refuza să se prezinte, se arată că această poruncă trebuie să circule zi și noapte fără zăbavă și că ea nu trebuie tratată în batjocură pentru că dușmanul este gata să acționeze în orice moment. Având în vedere aceste asemănări și deosebiri în raport cu poruncile publicate până acum, în ce fel s-ar putea încadra actul în desfășurarea firească a evenimentelor?

O primă variantă ar fi aceea că documentul a fost elaborat într-adevăr la dispoziția lui Horea. Pledează pentru această posibilitate mărturia în 26 de puncte a nobilului Alexandru Chendi care în două rânduri, în fața viceconsulului Kray în Abrud și în fața comisiei de anchetă în Alba-Iulia, recunoaște că a răspuns solicitării lui Horea de a formula mai multe scrisori în numele lui, nobilul aflându-se la Arada în prima parte a lunii decembrie și chiar înaintea datei de 10 decembrie[8]. Porunca fiind elaborată cu data de 2 decembrie este, deci, posibil, ca aceasta să fi fost scrisă de Chendi. Acceptând această variantă, trebuie deci să susținem ideea că Horea ar fi încercat în repetate rânduri să mobilizeze țărănimea la Geoagiu, că nu este vorba de o singură poruncă cu mai multe variante, ci de mai multe chemări făcute la date diferite. Există însă și alte elemente care pot contrazice această posibilitate. În primul rând Chendi nu recunoaște că ar fi scris o asemenea poruncă, susținând că i-a tradus lui Horea doar niște rezoluții imperiale[9]. De altfel, și Horea neagă faptul că nobilul Chendi i-ar fi scris vreo scrisoare[10]. În al doilea rând, cu toate că Horea permitea celor care scriau pentru el să introducă în scrisoare și pasaje personale, este greu de

8. David Prodan, *op. cit.*, p. 45.
9. *Ibidem*. p. 460
10. *Ibidem*, p. 472.

www.cimec.ro

imaginat că traducătorul poruncii să-şi fi permis să semneze în numele lui Horea folosind titulatura de rege şi principe. Aceasta cu atât mai mult cu cât Chendi cunoştea bine evenimentele care se petreceau, se putea să fi fost mai implicat în acţiuni decât a dovedit-o comisia de anchetă şi ştia că Horea evita să lase în urma lui mărturii de orice fel despre răscoală, deci nu putea folosi un înalt rang aristocratic. De asemenea, blazonul prezent pe copie, care, aşa după cum a demonstrat Densuşianu şi a confirmat şi Prodan, este o creaţie nobiiară frecvent după liniştirea răsculaţilor, infirmă şi el teza potrivit căreia actul a fost făcut din dispoziţia lui Horea.

O altă posibilitate ar fi aceea că documentul este, de fapt, doar o variantă din cele multe a unei singure porunci iniţiale şi că diferenţele de datare sunt generate de confuzia atotstăpânitoare care caracterizează răscoala. Şi această teorie este însă uşor de combătut dacă avem în vedere faptul că mobilizarea este adresată doar unui număr de cinci localităţi, nu celor 18-19 prezente în celelalte chemări. Actul se deosebeşte faţă de celelalte chemări sau variante ale aceleiaşi chemări şi prin formula protocolară finală şi prin titulatura ataşată semnăturii, aşa după cum am mai amintit.

Trebuie menţionată şi varianta potrivit căreia, pe baza chemării iniţiale scrise cu caractere chirilice, vreunul din liderii locali ai mişcării, poate din rândurile preoţimii, să fi formulat o poruncă în numele lui Horea. Nu credem însă că aceşti prezumtivi conducători erau obişnuiţi cu formulele protocolare de cancelarie şi în orice caz nu l-ar fi compromis pe Horea prin intermediul pompoaselor titluri aristocratice.

Varianta cea mai plauzibilă considerăm că rămâne aceea conform căreia actul constituie o plăsmuire nobiliară, prin care se vroia compromiterea lui Horea în faţa autorităţilor imperiale. Acest fals nobiliar îşi propunea să îl prezinte pe Horea ca pe un uzurpator a cărui mişcare nu este generată de abuzurile privilegiaţilor, ci de dorinţa de a obţine puterea şi avantajele proprii înaltei aristocraţii. În acest fel acţiunea de reprimare şi cruzimea se pot înscrie în canoanele onorabile ale ,,legilor patriei", găsindu-şi justificarea juridică. Falsul, întocmit probabil după modelul poruncii scrise cu litere chirilice, putea fi, de asemenea, util ca probă de primă importanţă în timpul desfăşurării anchetei, influenţând atitudinea comisiei de anchetă faţă de Horea. Că este un fals ne-o dovedeşte şi faptul că adunarea de la Geoagiu este plănuită pentru 6 decembrie, dată la care balanţa desfăşurării ostilităţilor se înclinase clar în favoarea nobilimii şi a imperialilor. Aşa-numitul ,,blazon Horea" prezent pe actul analizat este şi el folosit în special după încetarea luptelor, susţinând ideea că falsul este elaborat mai curând în timpul anchetei şi a interogatoriilor finale decât în timpul răscoalei propriu-zise. Desigur, nu avem siguranţă deplină în susţinerea acestei variante care se va putea confirma sau infirma numai prin eventuala descoperire a unor noi date, indicii şi documente. Din acest motiv, redând chemarea în forma sa originală, în limba maghiară şi în traducere românească, ne permitem a sublinia încă o dată importanţa deosebită a continuării publicării documentelor legate de răscoala lui Horea, chiar dacă tot ceea ce este important se pare că s-a spus şi s-a scris deja.

www.cimec.ro

Hora levele etc., etc.
Isten Segedelméböl minden jokat Kivánok tinéktek!

Marus mellyékinek Lakossai innen és tul kik vagytok nappal és ejjel vigyázással legyetek: mert titeket a Magyarak á Marusnak tulso partyán kivánva váranak, annak okáért szükségesnek láttatik nékünk hogy á Lakosak, a kik Lakják Algyogyát, Rengetett, Homorodott, Csebet, Bakojt, el mulhatatlanul fel kellyenek, és magak élelmekröl egy darabotska idöik visellyenek gondott, ezeknek öszve sereglések vagy inkább öszve gyülések, minden kifogás, vagy tovább valo parantsollattnak átvárása nélkült légyen ezen Decembri Holnapnak Hatodik Napján: á mostan follyo 1784-dik Esztendöben, Lészen Algyogyan, onnat pedigt ahova szükség Lészen titekel, rendelendö Lészek menendökét; ha pedig valaki nem akarná eszt az Népnek elömenetelit, és az meg parantsoltatott fel kelést, mint az Magyarok hizelkedésétöl meg vakittattak; az illyen vakmerö Házi Gazdákat, mint magak békességeknek meg vetöinek. Házak és minden magak jovaik hammuvá tétetnek, Nemzetségét pedig már az én töllem rendeltetett Capitányak, akiknel tellyes hatalam adattatott, élététöl meg fosztyák vagy meg ölik fegyverrel, ezen Levél pedig vitessék éjjel, nappal, tréfára ne vegyétek fel kelni és el menni, az elenségre magatokat ne varragassátak elég bátorságal Legyetek, mert másòk hozátok segitségré menendök vagynak. Egyebekben a mi Királlyi Kegyelmességünk Néktek igéretünk szerint marad. Költ a mi gjülésünkben. Die 2^{da}X^{bris}1784.

Horre
Rex ex Kristsor
Princeps de Bisztra

Blazon desenat

Fond R 298 - Erdélyi iratok, 18 csoma, 8 tétel
Horéa-aláirásu felhivás magyar forditása

www.cimec.ro

Scrisoarea lui Horea etc., etc.
Cu mila lui Dumnezeu vă urez toate cele bune!

Locuitorilor care sunteți de pe malurile Mureșului, de aici și de dincolo, zi și noapte să fiți cu băgare de seamă; pentru că ungurii vă pândesc așteptându-vă pe celălalt mal al Mureșului, din acest motiv ni se pare necesar ca locuitorii din Geoagiu, Reghet, Homorod, Cib, Băcăinți să se ridice de îndată și purtându-și de grijă o scurtă perioadă, convocarea sau mai degrabă adunarea acestora, care va fi, la Geoagiu să aibă loc, fără zăbavă sau fără a aștepta alte porunci ulterioare, în a șasea zi din prezenta lună decembrie a anului în curs 1784; iar de acolo, voi fi gata ca împreună cu voi să mergem acolo unde va fi nevoie; dacă cineva însă nu dorește această adunare a poporului și poruncă ridicării, fiind orbit de lingușirile ungurilor, unui asemenea nesăbuit gospodar, care își tulbură propria siguranță, îi vom transforma în cenușă casa și toate bunurile sale, iar căpitanii trimiși de mine, cărora li se vor da puteri depline, îi vor da morții toate neamurile sau îi vor ucide cu armele; iar această scrisoare să o purtați zi și noapte, să nu o luați în batjocură, să vă ridicați și să plecați, să nu așteptați ca dușmanul să vină asupra voastră, să fiți cu curaj îndestulător, pentru că și ceilalți sunt gata să vă vină în ajutor. În celelalte, bunăvoința noastră imperială rămâne conform făgăduielilor făcute.

Dată în adunarea noastră. Ziua a doua a lunii decembrie 1784.

Horea
Rege din Criscior
Principe de Bistra

Blazon desenat

Fond R 298 - Documente ardelene, pachet 18, dosar 8
traducerea maghiară a chemării semnate de Horea.

www.cimec.ro

BETWEEN CERTAINTYS AND CONFUSION. AGAIN ABOUT HOREA'S MOUVEMENT

(Abstract)

The present study constitutes an analysis of Horea's order which exists, in hugarian copy, in the hungarian archives from Budapesta. The appeal which is in Horea's name, is also interesting because in this document Horea is called with the titles ,,King of Criscior and Prince of Bistra". The well-known blazon of Horea wich is also on this copy, it was confered by the nobility. This study presents all the variants which wold allow the elaboration of this document. The most plausible conclusion is that the document constitutes a nobly copy, deliberately defamatory, of a former order of Horea.

www.cimec.ro